

SZARVAS GÁBOR

(1832—1895).

Egy lapot e névnek, mely a magyar szellemi élet történetében is egy fényes lapot kér!

Szarvas Gábor hatása a nemzeti élet számos ágára és távoli köreire szétterjedt, ravatalánál úgyszólván az egész nemzet intelligentiája gyászolt azon tagjai által, kikben a magyar művelődés tudata leghatározottabban megtestesül; de hatását és elvesztésének fájdalmát a nyelvészetten kívül a nemzeti élet egyetlen köre sem érzi oly közvetlenül, mint a magyar iskola. Pályáját a köznevelés szolgálatában kezdte és folytatta sokáig, nyelvészeti diadalmas munkásságához a katedréről vitte az ihletet, legkiválóbb bajtársait, legszámosabb tanítványát a köznevelés munkásaiból toborzotta, eszméit az iskola terjesztette. Életviszonyai; lelke vonzalma, küzdelmei, öröme és dicsősége mind az iskolához csatolták.

Az az idő szülte és nevelte, mely az alsóbb osztályok neme-
sebb erőit is felszabadítá s tömegesen szólítá versenybe a nemzeti és műveltségi nagy érdekek legelső bajnokai közé, — s a nép ama rétegéből, honnan felemelkedett, az értelmi és erkölcsi józanság, az edzett akarat és munkaszeretet adományát hozta pályájára. A kor szele a nemzeti érzés tüzét szította fel az ő lelkében is és meleg ragaszkodást nemzetiségünk legfőbb palladiumához, nyelvünkhöz. Egész nyelvészeti pályájára jellemző vonás, hogy a magyar nyelvet nemcsak tudományos érdekből, hanem nemzeti hevületből is tanulmányozta; de ez a hevület csak indíték volt nála a vizsgálódásra, nem a vizsgálódás módszerének irányzója: a józan nem-

zeti érzés lelkesítette s a nemzeti hiúság nem vont homályt kutató szemére. Ezt a termékenyítő, alkotó lelkesedést a magyar reformkor aranyidejében szívta magába, mint gyermekifjú, a ki 1848-ban a haza szabadságáért tizenhat éves létére fegyverrel is akart küzdeni, de fiatal kora miatt nem vették be a seregbe. Kemény próbáját pedig ama szomorú időkben állta ki e lelkesedés, mikor egyetlen kincsünk a nyelv maradt s boldogulásunk egyetlen eszköze a komoly és türelmes munka volt.

Tudományszomja a tanári pálya felé vonta, egyszerű szülei papnak szánták: egy tanítórendbe lépett tehát, a benzések közé, a mely rendnek történelmi emlékei és irodalmi érdemei lelkesítették. Mikor e szerzettől — még fölszentelése előtt — megvált, néhány évi pályaválasztási kísérlet után ismét visszatért első szerelméhez, a tanári hivatáshoz. Mint magyar és latin philologus működött 1858 óta két iskolai évben az egri kath. gymnasiumban, a nyelvész Szvorényi Józseffel együtt, majd egy évig Baján, s 1861-től 1869-ig mint kir. kath. gymnasiumi tanár Pozsonyban. E városok művelődési mozgalmaiban társadalmi téren is buzgón részt vett. Pozsonyban 1865-ben ő alapította meg a forradalom utáni korszak első magyar nyelvű lapját, közművelődési tartalommal. Szépirodalommal is foglalkozott, s általában több irányban és téren szolgált a nemzeti cultura ügyét; tudományos iránya csak később, pozsonyi tanárkodása vége felé alakult ki a határozottan. Tanári működésének azonban maradandó emlékei ama kézikönyvei: Phædrus-a jegyzetekkel, Phædrus-fordítása, Tirocinium prosaicuma, — melyekkel a latin nyelvi oktatás ügyét vitte előbb s az anyanyelvre fordítás módjára adott gyümölcsöző példákat.

S tanári foglalkodása közben, tárgyának szeretetéből, a magyar és latin nyelv vonatkozásainak lelkiismeretes észleléséből fogant meg lelkében a korcs újítások és idegenszerűségek miatt romlásnak indult magyar nyelv megtisztításának eszméje. Az a viszhang, melyet első idevágó értekezése, a pozsonyi gymnasium 1867-iki *Értesítőjében* közölt *Magyartalanságok*, mind szakköreinkben, mind szélesebb körökben is keltett, jele volt annak, hogy Szarvas egy tényleges nagy veszedelemre hívta fel a figyelmet s a nyom-

ban felhangzott vita is az idő szükséges emberének mutatta őt be. Mikor Eötvös József miniszter 1869-ben a pesti királyi kath. főgymnasiumhoz nevezte ki, Szarvas munkássága a fővárosban megfelelő tért talált. A 70-es évek elején a fővárosban fiatalabb erők egy csoportja tömörült, melyből a magyar pædagogia és a magyar nyelvészet renaissancea indult ki. Az itt cserélt eszmék, az itt érlelt elhatározások szellemi életünk két ágát termékenyítették meg, s e körből eredt a Magyar Nyelvőr és a Magyar Tanügy, a Szarvas Gábor és a Kármán Mór folyóirata, mint rokon törekvések organumai. És a Nyelvőr mindig megtartotta kapcsolatait a tanársággal, és Szarvas egyénileg is a tanárvilághoz tartozónak érezte magát azután is, mikor 1881 végén súlyos betegsége miatt nyugalomba volt kénytelen vonulni, és csak mint nyelvész működhetett.

Még a mai nemzedék nagyrésze szemtanuja volt annak az elszánt, nagy és hősiességű küzdelemnek, melyet a Nyelvőr megindított és végig harczolt. Láttá Szarvas Gábornak hajthatatlan, minden támadás közt csak edződő egyéniségét, a maga és társai harczát a nyelvrontás és az idegenszerűségek ellen, a tekintély elbizakodottsága, a közöny kényelmessége, a nemzeti hiúság, a kishitűség ellen; látta, a mint tudásával, következetességével, tiszteletkeltő munkásságával, igazságának erejével ellenfeleit lefegyverezte, ügyének mind szélesebb köröket megnyert. Szarvasnak sikerült megállítania a nyelv romlását és megtörnie a neologia hatalmát; sikerült a nyelv ügyét még egyszer a közérdeklődés tárgyává tennie, majdnem oly mértékben, mint e század elején közérdeklődés tárgya volt; sikerült a magyar nyelv tudományos ismeretét személyes munkásságával előbb vinni, a Nyelvőr népnyelvi tárházába a gyűjtők egész seregével és évtizedek szorgalmával az ország minden részéből egy megbecsülhetetlen nyelvi anyagot összehordatni; sikerült munkatársakat szereznie, újabb nyelvész nemzedéket nevelnie, a szorosán vett magyar nyelvészet terén egy állandó közvéleményt és folyton folyó munkásságot megalapítania.

Nyelvészeti munkásságának egy kritikai, és egy alkotó oldala volt, ez saját munkálataiban, amaz agitatorius tevékenységében állt. A szaknyelvészetet legrendszeresebben a szótan körében üzte,

szerencsés és alapos szófejtéseivel, és a Simonyi Zsigmonddal közösen szerkesztett monumentális Nyelvtörténeti Szótárban, melynek négy hetedrésze az ő munkája; de a mondattant is becses kutatásokkal gazdagította, és az igeidők tanát megalapította. Agitatorius tevékenységének tere és legnagyobb emléke maga a Nyelvőr, a maga XXIV évfolyamával ebben vannak a gyakorlati nyelvhasználatra vonatkozó tanulmányai, támadó cikkei, vitatkozásai, apróbb közlései, gyakorlati kérdésekre adott feleletei. A higgadt fejtegetés, a pathosz, az enyelgő és maró gúny minden fokozatát alkalmazta meggyőződése érvényesítésében. Folyóirata egyenesen az ő egyénisége bélyegét viselte magán, megvolt annak is a határozott jelleme, hangulata, temperamentuma, mely sokaknak szemet szűrt, de annál erősebb rokonszenvet gerjesztett másoknál s még többeknél. Az igazságnak nem kutatásában, csak kifejezésében volt alanyias.

Életének két főalkotása: a Nyelvtörténeti Szótár és a Nyelvőr közül amaz fényes bizonysga a Szarvas tudós szorgalmának és készütségének s nyelvészetünk történetében sokáig korszakos munka lesz; azonban a Nyelvőr hatása sokkal egyetemesebb és nemzeti szempontból fontosabb. Amannak fontossága inkább elméleti és nyelvészeti, emezé inkább gyakorlati és stilisztikai. A magyar nyelvérzék megszilárdítása az irodalom és közélet egész területén, a magyar stílus tisztulása, ez volt a Nyelvőrben folytatott izgatás gyakorlati eredménye.

Most, mikor az ő első kitámadásától szinte egy negyedszázad választ el, könnyű felismerni nyelvjavító programjában egyes következetlenségeket. Majdnem azt mondhatnók, hogy sikereivel önmagát czáfolta meg, azt az alapelvet, melyből kiindult: hogy a nyelv oly természeti törvények szerint fejlődik, melyek kizárják az egyéni czélzatos beavatkozást s azért rontott a nyelvújítás a nyelven, mert az önkény beavatkozásának útát engedett a nyelv természetes szervezetébe. Ám ő, mikor az íróasztal nyelvelemző munkájával meg nem elégedve, a nyelvhasználat actualis terére lépett és az életbe nyult: nem azoknak a nyelvphilosophusoknak példáját követte, kiknek elméletéből a nyelvtörvények természeti voltakán tanát meríté, hanem a magyar szellemi történet bizonyos hagyo-

mányait, mondjuk ki: a nyelvújítók példáját követte. Ő is beavatkozott, ő is forradalmat idézett elő a nyelvben, személyes iniciatíváját érvényesítette, s tudatos működésével irányzólag hatott a nyelv alakulására. S hogy e belső ellenmondás az alapelv és a törekvés közt nem a hős katasztrófáját, hanem a hős diadalát hozta magával, annak a jele, hogy a tévedés csak az elméleti igazolásban volt, nem a küzdelemben, mely jogos czélért, méltó erővel folyt.

És hogy a nyelv természeti felfogásának nem volt egyoldalú követője, éppen az mutatja, a mi egyik dicsősége, hogy a nyelv történeti fontosságának egyik legkiválóbb hirdetője volt nálunk, különösen az összehasonlítással szemben is, és nyomozásaiban a nyelvtörténeti módszert mintaszerűleg alkalmazta.

S ma, midőn a nevelésben az anyanyelv központi fontosságát elismerjük és a gondolkodás helyességének a nyelvhasználat helyességével való kapcsolatát valljuk: érdeme szerint tudjuk méltatni azt az üdvös hatást, melyet a magyar oktatásügy Szarvas missziójából nyert. Valóban iskoláink nyelvi és stilisztikai tanítása lassanként egészen átalakult a Nyelvőr közrehatása alatt, s anyanyelvünk tisztaságának és helyességének cultusa egyre jobban terjed és mindinkább közkinccsé válik iskoláinkban.

E nagy szellemi örökséget hagyta Szarvas Gábor a magyar iskolának.

És nagy erkölcsi örökséget különösen a magyar tanárságnak is: nevének dicsőségét, és személyiségének emelő példáját: a szakértésükben ébresztett kedvet a tudományos foglalkozáshoz; a mindnyájunkban gerjesztett munkaszeretetet; a példát arra, mint kell egy nemzeti ügyet odaadással szolgálni; a tanulságot, hogy egy szellemi érdeket közérdekké lehet tenni, egy elméleti meggyőződést az életbe át lehet ültetni a tudás és az akarat hatalmával; és a tanulságot, hogy még a lehetetlennek látszót is végbevihetjük; csak igaz legyen ügyünk, elménk legyen tiszta és akaratunk erős.

Szarvas Gábor lelke a magyar iskolában, a magyar tanárok lelkében soká, soká fog élni és munkálni!

N. L.